

87880

VF 32(1973):100-106

Fiskgjusen *Pandion haliaetus* i Sverige 1971

Sten Österlöf

Fiskgjusen var under hela 1800-talet och ett stycke in på innevarande sekel en över hela landet spridd men tämligen sparsamt förekommande häckfågel. Efter fridlysningen i slutet av 1920-talet har stammen stadigt ökat och nådde förmodligen sin högsta numerär närmast efter kriget. Senare har man tyckt sig märka en tillbakagång; en försämring i föryngringen av stammen har klart påvisats av Odsjö och Sondell (i manuskript). Något försök till uppskattning av antalet fiskgjustepar i Sverige har icke tidigare gjorts, och i belysning av de oroande rapporterna angående häckningsutfallet hos oss, och de biocidkatastrofer, som drabbat de stora fiskgjustekolonierna i USA, har SOF ansett det angeläget att göra en så grundlig riksinventering av arten som möjligt. En sådan igångsattes med inriktning på häckningssäsongen 1971 och en liknande inventering gjordes samtidigt i Finland (Saurola 1972), varigenom den helt dominerande delen av den europeiska fiskgjustestammen har uppskattats.

Inventeringens uppläggning, deltagare och redovisning

Inventeringsplanerna bekantgjordes genom upprop i Vår Fågelvärld nr 1/71 med påminnelse i nr 1/72, i Sveriges Natur nr 3/71, i Fauna och Flora nr 2/71 och omnämndes med eller utan kommentarer i Svensk Jakt, i Vi m.fl. tidskrifter.

En utförlig PM om inventeringen stencilades och utsändes till ett stort antal personer. Domänverket och de stora skogsbolagen visade ett stort positivt intresse och ombesörjde själva distribution av uppropet till 200 respektive 534 personer inom sina skogsförvaltningar. Svenska Jägareförbundet distribuerade genom sina jaktvårdsföreningar 1180 exemplar, och slutligen sändes 390 till aktiva eller f.d. ringmärkare och 259 till förmodat intresserade privatpersoner, därav i 75 fall åtföljda av personliga brev från undersökningsledaren med begäran om hjälp i inventeringen. Sammanlagt 2 563 personer fick alltså individuellt meddelande om denna.

Inom ramen för riksinventeringen gjordes i

sjöarna Asnen och Helgasjön i Småland, Båven i Södermanland samt i Sottern, Göksholmsområdet och Himmermossen i Närke, samtliga väl kända från tidigare undersökningar, en intensivinventering så noggrann att inga bebodda gjustbon torde ha undgått upptäckt. För dessa provytor fördes speciella taxeringsprotokoll som ett led i Riksmuseets arbete inom biocidforskningen.

Minst 430 personer har aktivt deltagit i inventeringsarbetet. I åtskilliga fall har resultatet redovisats av en rapportör som representant för en grupp, en lokal ornitologisk förening, ett jaktvårdsområde e.d. Många av dessa har namngivit alla aktiva medarbetare, som i så fall ingår i siffran 430, men i flera fall saknas uppgift om vilka eller hur många personer som ligger bakom rapporten, och då har endast rapportören själv bokförts. Det verkliga antalet medarbetare torde därför ligga närmare 500.

Det har synt mig vara av intresse att här redovisa vilka kategorier av människor som varit villiga och haft möjlighet att delta i en inventering av detta slag. Kategorierna "medlem i SOF", "medlem i SNF" och "ringmärkare" kan icke separeras och utgör tillsammans inte oväntat cirka hälften av rapportörerna. En glädjande stor hjälp har vi haft av såväl de stora skogsbolagen som, framför allt, Domänverket med 47 respektive 50 svar, nästan alla åtföljda av för arbetet synnerligen värdefulla kartor. Jaktvårdsfolket har bidragit med 23 svar från minst 32 personer, tidskriften Vi:s läsare oväntat med 13 och slutligen finns ett fyrtiotal enskilda intresserade utan bestämbar kategori tillhörighet. Ett varmt tack riktas till alla som medverkat i och insänt uppgifter till inventeringen.

Redovisningen har skett landskapsvis. Denna indelning av landet är lämplig att använda, eftersom landskapen ofta har naturliga gränser, som dessutom är oförändrade sedan länge och synes förbli så. Därför möjliggörs jämförelser mellan inventeringsresultat från olika tidsperioder, vilket är ett syfte med en sådan här inventering.

En riksinventering är behäftad med brister

och felkällor. Svårast har varit att få en uppfattning om huruvida uteblivna rapporter från ett område skall tolkas som brist på fiskgjusar eller endast på rapportörer. En person kan ha lagt ned mycket arbete på att konstatera att det i hans hemsocken inte finns några häckande gjusar, medan en annan bekymmerslöst rapporterar tio bebodda bon från en sjö, där det häckar 25 par. Risken är stor att den förstnämnde inte hör av sig med sin viktiga men föga uppmuntrande rapport. För att mildra effekten av sådant påpekades i uppropet särskilt värdet av negativa rapporter.

Risk för dubbelrapportering föreligger också, särskilt om häckning fastslagits enbart genom upprepade observationer av gjusar, som under häckningstiden fraktat byte i bestämd riktning till ett förmodat bo, som antingen ej eftersökts eller som inte kunnat påträffas. Observationer av denna typ har icke medtagits om risk för dubbelräkning bedömts kunna föreligga. De siffror som presenteras i tabell 1 är därför minimala. Likaså har på kartan (figur 1) endast markerats säkra häckningar. I kommentaren till respektive landskap har däremot även det uppskattade antalet ytterligare häckningar nämnts. Bedömningen har därvid grundats på allmän kännedom om landskapet och om inventeringens noggrannhet inom detta.

Resultat

Sammanlagt 1 238 häckande fiskgjusepar har rapporterats från år 1971. De allra flesta är verifierade genom fynd av bebodda bon. Parens fördelning framgår av tabell 1 och figur 1.

Kommentar

Skåne

Det är knappast troligt att många gjusbon kunnat undgå uppmärksamhet i detta tätbefolkade och ornitologiska landskap. Enskilda personer har inrapporterat 15 säkra och en sannolik häckning och det verkliga antalet kan måhända uppskattas till 20 par. På begäran av uppgiftslämnaren har landets sydligaste bo icke markerats på kartan.

Blekinge

Fyra häckande par har rapporterats, av vilka tre fick ut ungar men det fjärde misslyckades på grund av störning från tältande i boets ome-

delbara närhet. De två inkomna rapporterna har lämnats av personer med god ornitologisk lokalkännedom, men ytterligare några par kan ha funnits i landskapets icke inventerade delar.

Halland

Sju säkra jämte två troliga häckningar har meddelats. Domänverkets inventeringar i landskapets kronoparker gav negativt resultat. I gränstrakterna mot Småland och Västergötland kan några bon ha förbisetts, varför en totalsiffra på 15 par förefaller mig rimlig.

Bohuslän

Nio säkra och två troliga häckningar har rapporterats. Möjligen kan 15 par ha häckat.

Småland

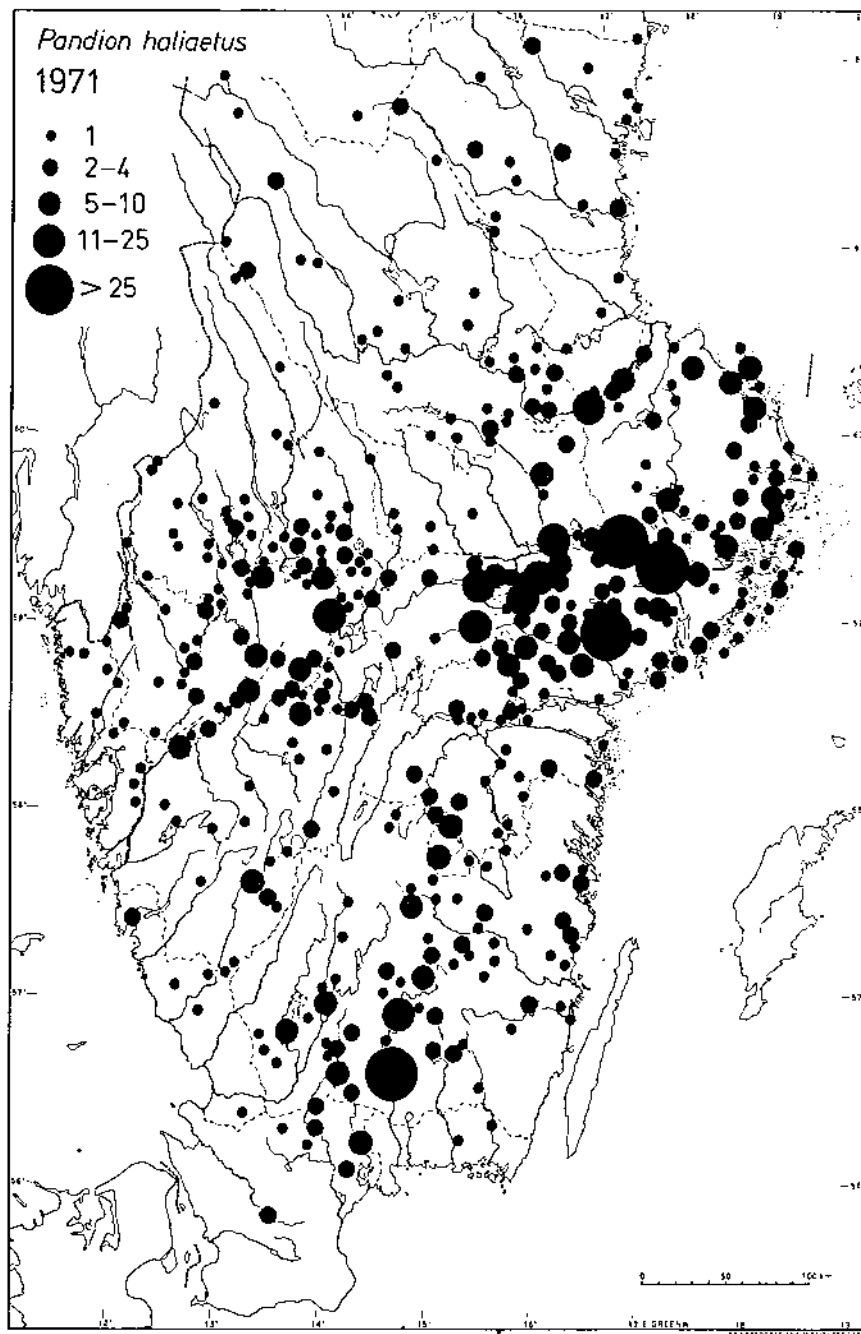
Landskapet är ett av våra gjusrikaste. Särskilt Kronobergs-delen har givit många lokaluppgifter, bland vilka sjön Åsnen med sina 40 bon är den viktigaste. Från landskapet i sin helhet har 161 säkra och 18 troliga häckningar rapporterats. Härtill kommer uppskattningsvis ett femtiotal gjuspar, främst från de båda andra länen, som inte inventerats lika grundligt.

Öland

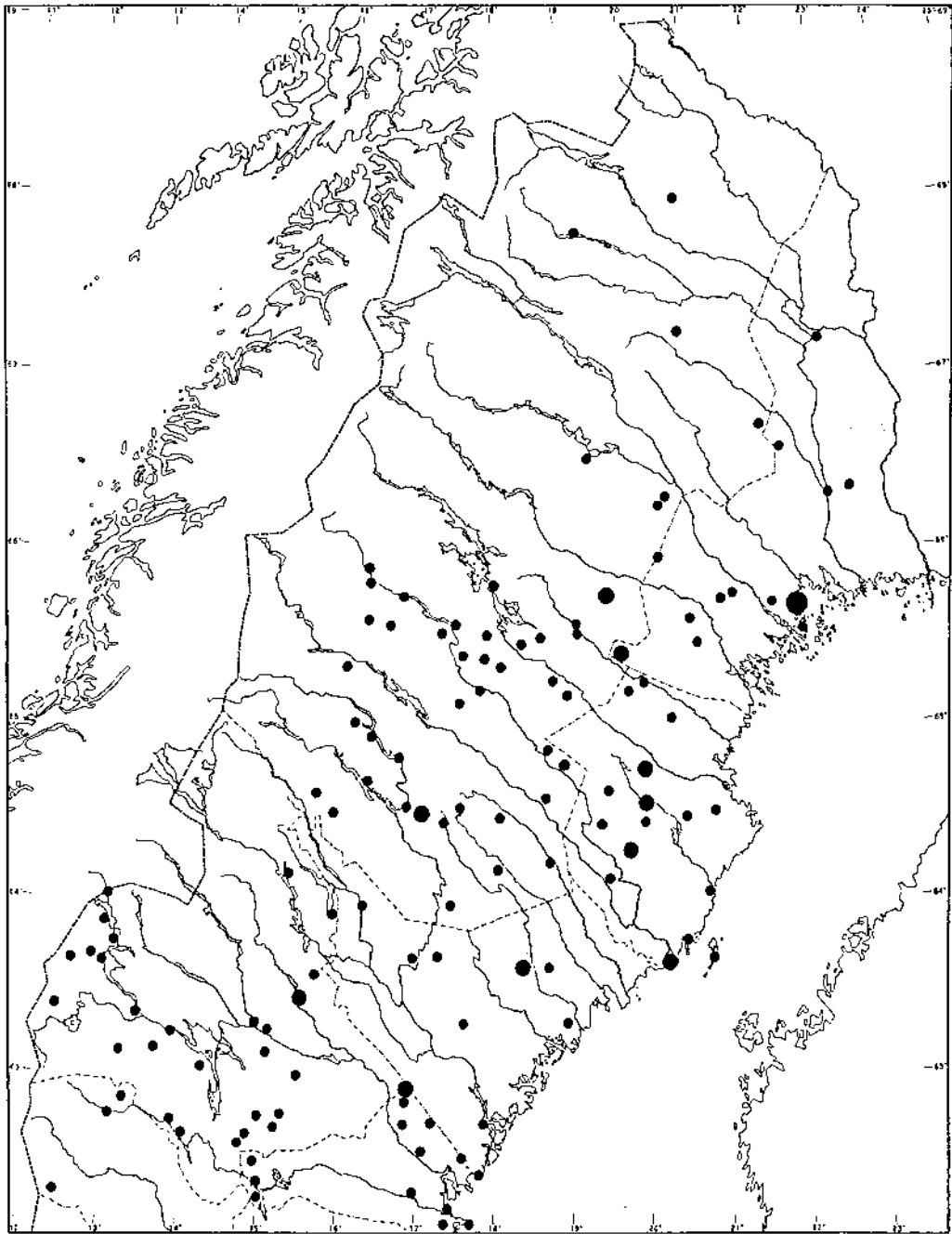
Ett par har häckat framgångsrikt. Av sekretessskäl har boplatsen icke markerats på kartan.

Tabell 1. Rapporterade säkra häckningar av fiskgjuse *Pandion haliaetus* i Sverige 1971. Number of reported breeding pairs of the osprey in Sweden in 1971.

Landskap Province	Häckningar Breeding pairs	Landskap Province	Häckningar Breeding pairs
Skåne	15	Västmanland	63
Blekinge	4	Värmland	109
Halland	7	Dalarna	44
Bohuslän	9	Gästrikland	19
Småland	161	Hälsingland	20
Öland	1	Härjedalen	4
Gotland	0	Jämtland	30
Västergötland	93	Medelpad	13
Dalsland	23	Ångermanland	10
Östergötland	71	Västerbotten	20
Närke	44	Norrbottnen	19
Södermanland	270	Lappland	49
Uppland	140		
		Summa Total	1 238

Figur 1. Fiskgjusen i Sverige 1971. Prick anger häckande par.
Pandion haliaetus in Sweden 1971. Dots denote breeding pairs.

Gotland

Fiskgjusen häckade veterligen icke, men ett exemplar observerades under häckningstid, den 6.6 (Nord i brev).

Västergötland

Vid Vänerens stränder finns drygt hälften av de 93 rapporterade förekomsterna. I Sjuhäradsbygden, utom i Kinds härad med 11 bon, tycks arten vara sparsam. På de stora slätterna kan inte många gjusar förväntas, men väl från den nordöstra delen av landskapet som är väl inventerad och hyser åtskilliga par. Västra och sydvästra delarna bör rimligen hysa fler än de fem troliga häckningar som meddelats. Ytterligare 30-40 par bedöms ha häckat i landskapet.

Dalsland

Goda inventeringar har givit 23 säkra häckningar. Karvik (1964) uppskattade stammen till 40 par för knappt tio år sedan. Våra rapportörer anser att den hållit sin numerär väl.

Östergötland

Särskilt omsorgsfull inventering har gjorts i Finspångs kommun och Sommen-området. Från Kolmården har endast tre häckande par rapporterats men antalet bör vara betydligt större,

Figur 2. Nykläckt fiskgjuseunge. De tre äggen blev aldrig kläckta. Foto: Ulf Linder 1961.

Newly hatched young of Pandion haliaetus. The three eggs were never hatched.

gissningsvis 10 par. Totalt har 71 par noterats, ett antal som rimligtvis bör ökas till 90-100 par.

Närke

Tre av de intensivinventerade områdena ligger här, nämligen Sottern, Göksholms-området och Himmermossen. Trakten kring Arboga är också väl undersökt. Från dessa fyra områden rapporterades 37 fiskgjusepar, vilket torde stämma ganska väl överens med verkliga antalet. Men från resten av landskapet har summa två meddelare uppgivit endast sju par, ett nedslående inventeringsresultat från ett ornitologiskt landskap. På Kvismare fågelstation anser man att i norra Närke bör finnas ytterligare 45 och i södra 20-40 par, vilket skulle göra totalt 110-130 par.

Södermanland

Inventeringen har organiserats med stor grundlighet av medlemmarna i Föreningen Södermanlands Ornitologer, som delat upp landskapet väster om Södertälje kanal i nio delområden med var sin ansvarig huvudman. 49 personer har bidragit med uppgifter och intet landskap torde vara tillnärmelsevis så väl inventerat som detta vårt fiskgjuserikaste. Resultatet har blivit 257 par och ett uppskattat totalantal av omkring 300 (Ahlbom 1972). Härtill skall läggas 13 rapporterade par från landskapsdelen öster om kanalen, vilket ger 270 säkra och enligt min mening omkring 325 troliga par. Södertörn är nämligen mycket svårinventerat.

Uppland

Från Roslagen och Mälars-området har rapporteringen varit god och väl täckande, från västra delen av landskapet däremot mycket torftig. Till 140 säkra och fyra troliga häckningar bör ett femtiotal par läggas.

Västmanland

Här är rapporteringen sorgligt ojämn. Av totalt 63 par hör 45 hemma i Mälaren, samtliga meddelade av ovannämnda sörmlandsornitologer och i omkring vart tredje fall bekräftade från västmanländskt håll. I övrigt tycks det vara otroligt gjusfattigt i detta landskap. Visserligen talar några brev om minskning, men ett femtiotal orapporterade par vågar jag gissa på.

Värmland

Ett stort antal svar har inkommit från skogsbolag, jaktvårdskretsar och enskilda. Bland de

senare uppgift gjuspar skapets munern sex par betydlig norra V par son tror jag

Dalarn Resulta av ett dast 44 runt Si kinges endast har en är väl har m. bakagå fiskgju tas son

Gästrik De 19 koncer landsk

Figur 3. Från ett fiskgjusebo i Kvarken. Foto: Koivusaari.
At a nest of Pandion haliaetus in the Kvarkens, the middle part of the Gulf of Bothnia.

senare har Ingvar Carlsson, Karlstad, samlat uppgifter om 88 bon. Totalantalet rapporterade gjuspar är 109, starkt koncentrerade till landskapets södra del. I Sunne, Hagfors och kommunerna norr därom har sammanlagt endast sex par påträffats. Även om verkliga antalet är betydligt större, torde det vara ostridigt, att norra Värmland är fattigt på fiskgjusar. Antalet par som undgått rapportörernas uppmärksamhet tror jag inte överstiger 40 i hela landskapet.

Dalarna

Resultatet är oväntat negativt. Trots medverkan av ett trettiotal rapportörer konstaterades endast 44 säkra par. Från de stora kommunerna runt Siljan med en yta nästan lika stor som Blekinges och Hallands tillsammans rapporterades endast ett bebott bo. Stora delar av landskapet har en topografi liknande norra Värmland och är väl därför fattiga på fiskgjusar. Dessutom har många uppgifter lämnats om en viss tillbakagång i artens numerär. Uppskattas antalet fiskgjusar 1971 till 100 par måste detta betraktas som en ren gissning med svagt underlag.

Gästrikland

De 19 rapporterade bona ligger huvudsakligen koncentrerade kring Dalälvens nedre lopp. Från landskapet i övrigt föreligger mycket sparsam-

ma informationer. Gissningsvis finns ytterligare åtminstone ett tiotal par.

Hälsingland

Personal på Iggesunds Bruk och Korsnäs-Marma har meddelat de flesta av de 20 bona. Därutöver har från Iggesund omnämnts tre troliga häckningar. Jag tror inte den totala populationen översteg 40 par.

Härjedalen

Fyra par har rapporterats från detta glesbebyggda och föga utforskade landskap. Högst ett tiotal par tror jag fanns där.

Jämtland

Utom de 30 säkra har 11 troliga häckningar rapporterats av 24 personer, väl spridda över landskapet. En uppskattning på 50-60 par förefaller rimlig.

Medelpad

Antalet 13 säkra häckningar bör rimligen dubbleras.

Angermanland

Tio säkra och fem troliga häckningar har rapporterats. Det verkliga beståndet uppskattas till 40 par.

Västerbotten

Antalet 20 säkra och fem troliga häckningar svarade möjligen även här mot cirka 40 befintliga par.

Norrbottnen

Inga rapporter utöver de säkra 19 paren föreligger. Antalet meddelare är endast åtta, vilket i förening med landskapets storlek gör en uppskattning av verkliga numerären ytterst vanskligen. Kanske har 50 par häckat.

Lappland

Ett glädjande stort antal goda rapporter har kommit från detta svårinventerade landskap och givit 49 säkra jämte sex troliga häckningar. Som väntat dominerar västerbottensdelen (Åsele och Lycksele lappmarker) med 34 plus 3 par. Att försöka uppskatta totala antalet fiskgjusar är synnerligen vanskligen. 150 par föreslås mest för att möjliggöra en rimlig slutsumma för hela landet.

Utsikterna att få något utbyte av inventeringen i de fem sistnämnda landskapen föreföll från början små på grund av deras glesbygder och stora arealer. Att prickarna trots allt blivit så jämnt fördelade över kartan där beror nästan helt på medverkan från Domänverket, Celluläbolaget samt Mo och Domsjö.

Summary: The osprey *Pandion haliaetus* in Sweden in 1971.

In view of the heavy and sudden decrease in the American osprey populations, obviously due to environmental pollution, and the clear, threatening signs of decrease in the shell thickness of Swedish osprey eggs, the Swedish Ornithological Association decided to estimate the osprey population through a countrywide census in 1971. An appeal for collaboration was published in several journals and newspapers and, moreover, distributed to 2563 persons - ornithologists, hunters, foresters, and others.

As a result of this appeal, some 500 people reported a total of 1238 inhabited nests or pairs of breeding ospreys; the distribution of these is plotted on the maps on pp. 102-103 (Fig. 1). The figures are tabulated for each province (Table 1, p. 101).

It is quite clear that, in a spacious and sparsely inhabited country like Sweden, it is very difficult

Sammanfattning

I föreliggande uppsats redovisas resultatet av den av SOF initierade inventeringen år 1971 av fiskgjusens förekomst i Sverige. Ett upprop publicerades i ett flertal tidningar och utsändes till drygt 2 500 enskilda personer. Omkring 500 medarbetare har rapporterat 1 238 säkra och 62 troliga häckningar. Resultatet diskuteras landskapsvis och utmynnar i en uppskattning av den svenska fiskgjustammen till omkring 2 000 par. Det meningsfulla i den gjorda skattningen kan måhända ifrågasättas, i synnerhet som det sammanlagda antalet par som tillagts genom skattning är så högt som mer än 50 procent av det inrapporterade materialet. Skattningsförsöket har ändå gjorts, dels därför att fiskgjusen är föremål för fortlöpande biocidforskning, dels därför att både författaren och åtskilliga av de lokala rapportörerna äger mångårig erfarenhet av fiskgjusen och dess förekomst, vilket bör garantera ett någorlunda säkert resultat.

Litteratur

- Ahlbom, B. 1972. Inventering av fiskgjuse i Sörmland 1971. *Fåglar i Sörmland*, 5: 37-39.
Karvik, N.-G. 1964. The terrestrial vertebrates of Dalsland in south-western Sweden. *Acta Vertebratica*, 3: 1-239.
Saurola, P. 1972. Suomen kalasäsket v. 1971. *Suomen Luonto*, 31: 2-9.

to estimate the real number of breeding ospreys from information supplied by the general public. One has to take into consideration whether a total absence of reports from a certain district is due to lack of birds or reporters. In an attempt to solve this problem, the collaborators were specifically asked to report also districts without ospreys.

The total osprey population in Sweden in 1971 is estimated at about 2000 pairs. This figure is reached after separate estimations for each province; reported numbers and covered area in each province are roughly compared with uncovered area with suitable habitats. In many cases the estimations are made by the local reporters.

Författarens adress: Naturhistoriska riksmuseet, Sekt. f. vertebratzoologi, S-104 05 Stockholm.